

УДК 330.341

Радзівіло І.В.

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КРИЗИ ТА
КРИЗИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА**

Досліджено теоретичні та практичні підходи до визначення категорій «інноваційна криза» та «криза інноваційного розвитку». Запропонована удосконалена класифікація видів кризи. Досліджено фактори та симптоми інноваційної кризи та кризи інноваційного розвитку.

Ключові слова: інновації, інноваційна криза, криза інноваційного розвитку, фактори кризи, симптоми кризи, класифікація видів кризи.

Theoretical and practical approaches to defining categories of "innovation crisis" and "crisis of innovation development" were considered. The improved classification of the crisis was proposed. The factors and symptoms of innovation crisis and crisis of innovation development were defined.

Keywords: innovation, innovation crisis, crisis of innovation development, factors of the crisis, the crisis symptoms, classification of crises.

Для сучасного етапу розвитку України, коли економічна, політична, фінансова нестабільності всередині країни підсилюється світовою фінансовою кризою, особливо актуальним постає питання запровадження антикризового управління промислових підприємств. Антикризове управління у провідних підприємствах країн з розвинутою економікою є ключовим механізмом системи управління підприємства в цілому, і являє собою систему заходів, які спрямовані не тільки на вихід підприємства з кризи, але і запобігання створення такої ситуації. Слід усвідомити, що головною метою антикризового менеджменту є розробка та реалізація заходів, спрямованих на нейтралізацію факторів, які найбільш негативно впливають на діяльність підприємства, і можуть призвести до кризи підприємства.

Проблематика антикризового управління підприємствами містить декілька напрямків. Так основними об'єктами впливу антикризового управління є: проблеми розпізнавання передкризових ситуацій, проблеми запобігання кризи, проблеми життєдіяльності організації в кризовому становищі, проблеми виходу з кризи, проблеми ліквідації наслідків кризи, методологічні проблеми антикризового управління, фінансово – економічні проблеми антикризового управління, правові проблеми антикризового управління, проблеми організації антикризового управління, соціально – психологічні проблеми антикризового управління.

Тобто стратегія антикризового управління підприємства покликана не тільки проводити управління в умовах кризових явищ та виводити підприємства з кризи, а й передбачати кризові явища і заходи щодо їх профілактики та попередження.

Українські підприємства, чия діяльність часто починається та продовжується в умовах кризового стану економіки України, іноді всі успіхи пов'язують з власною діяльністю, а невдачі - з дією зовнішніх факторів, що не дозволяє ефективно працювати на ринку та розробити результативну систему управління. Таке становище не дозволяє своєчасно розпізнавати кризові явища, їх розвиток на різних стадіях формування та розвитку криз і впливати на причини їх формування, розробити механізми моніторингу ризиків діяльності, опанувати методи управління кризою та виходу з неї. Здатність підприємства правильно діяти на всіх етапах свого розвитку - гарантія не лише виживання, але й подальшого розвитку.

Криза та кризові явища є об'єктом антикризового управління, тому слід ретельно вивчати їхню природу.

Дослідженням природи економічних криз і детальним описом кризових процесів займалися такі відомі зарубіжні економісти, як Ж. С. де Сисмонді, Ді Ркардо, К. Маркс, Й. Шумпетер, М. Кондрат'єв, І. А. Бланк, А. П. Ковальов.

У вітчизняній літературі дослідженню проблем кризового стану підприємства і антикризового менеджменту присвячені роботи таких авторів як Терещенко О. А., Ковальчук К.Ф., Довбня С. Б., Поддєрьогін А.М., Галушко О.С., Дідик Л.М., Шембель Ю.С., та інші.

Метою даної роботи є ґрунтовне вивчення теоретичних засад визначення інноваційної кризи та кризи інноваційного розвитку підприємства, що стає основним багажем для подальшого вивчення і дослідження інноваційного потенціалу, методів його вивчення та оцінки, використання теоретичних знань на практиці, як ключового елемента антикризового управління.

“Krisis” в перекладі з грецького слова - поворотний пункт або результат, перелом. Найчастіше кризи та кризові ситуації класифікують за різними ознаками: можливість прогнозування, ступінь керованості, ступінь реалізації, адекватність часу прийняття рішень у антикризовому управлінні, міра впливу на функціонування суб'єктів управління, причини виникнення, ступінь системності, часова характеристика, сфера походження, ступінь впливу, ступінь факторів впливу. Аналізуючи класифікацію криз та кризових ситуацій, яка на сьогоднішній день розроблена вченими та економістами [1], можна відмітити, що вона справедлива та заслуговує права на існування, але класифікація за деякими ознаками є справедливою до певного етапу кризи (наприклад, керована та некерована; прогнозована, не прогнозована), тобто ці ознаки не надають характеристику кризі як цілісному процесу.

Також заслуговує на увагу класифікація видів підприємства на предмет їх особливостей і функціональних характеристик О. Пушкар, О. Тридід, А. Колос, яка розроблена для систематизації функцій антикризового управління [2, С. 52]. Дана класифікація є найбільш повною, характеризує загальні ознаки кризи як цілісного поняття, але не враховує в собі суб'єктивні фактори та не містить класифікацію за інструментами впливу. Довбня С. Б. У своїй праці «Методологічні основи і стратегічні альтернативи реструктуризації промислових підприємств в процесі реформування економіки України» [2, С. 8] розширила класифікацію видів криз, додавши за наступними класифікаційними ознаками: закономірність виникнення, сила дії, тривалість, фактори ініціації, джерела породження криз, можливості їх подолання, причини та зовнішнє проявлення кризи.

Як інструменти впливу антикризового управління можна виокремити заходи, по яким повинен проводитись постійний моніторинг та контролінг, а саме: пошук інформації, організація перспективного планування, прогнозування кризи, розробку управлінських рішень в умовах ризику, аналіз і оцінювання кризових ситуацій, постійне слідкування за зовнішнім та внутрішнім середовищем, диверсифікація, активна інноваційна політика підприємства з використанням інноваційного потенціалу і т.п. Необхідно зазначити, що об'єктом інноваційної політики в антикризовому управлінні можуть бути не тільки нова продукція і нові технології, нові ринку збуту, на що звичайно звертається основна увага, але і нові методи управління, нові організаційні структури, нові кадри, соціально-економічні нововведення і т.п.

З огляду на вищевказане для систематизації механізмів в антикризовому управлінні нами доповнено класифікацію криз на підприємстві за ознакою – інструмент впливу в антикризовому управлінні (рис. 1).

Але слід одразу зауважити, що даний класифікатор не взаємовиключаючий один одного, тобто на підприємстві може існувати одночасно як один вид кризи, так і декілька видів, а також і всі одразу (банкрутство підприємства).

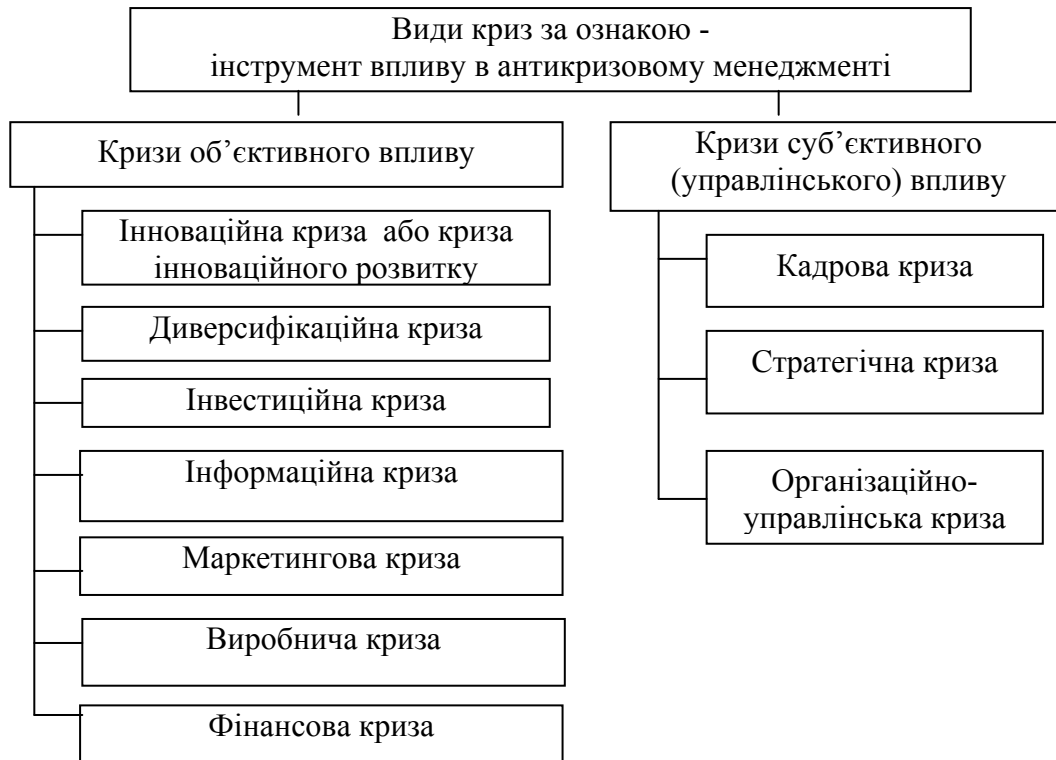

Рис. 2. Класифікація криз за інструментом впливу в антикризовому управлінні.

Усі види кризи взаємопов'язані між собою. Так наприклад, наслідком фінансової кризи, може інноваційна криза або криза інноваційного розвитку підприємства, чи виробнича криза, чи кадрова криза.

Ключовим інструментом впливу в антикризовому менеджменті є інновації, адже активізація інноваційної діяльності підприємства є основою для виходу з економічної кризи та економічного зростання, тому в даній роботі спробуємо детально вивчити два поняття «інноваційна криза» та «криза інноваційного розвитку підприємства», які є досить новими в економічній літературі. Невизначеність щодо вищевказаних понять породжує труднощі щодо їх дослідження і одностайної інтерпретації отриманих результатів.

Досить часто у вітчизняній економічній науці використовуються та прирівнюються поняття «інноваційна криза» та «криза інноваційного розвитку підприємства», але на сьогодні немає точного визначення цих понять. Спробуємо детально знайти відмінності та крапки зіткнення поняття «інноваційна криза підприємства» та «криза інноваційного розвитку підприємства».

Для ідентифікації виду кризи необхідно досліджувати джерела, причини, рівні та наслідки їх виникнення, формування та розвитку. Розпізнавання цих ознак дасть змогу правильно діагностувати той чи інший вид кризи, її розвиток на різних стадіях формування, впливати на причини її формування, розробити механізми моніторингу ризиків діяльності, опанувати методи управління кризою та виходу з неї, тобто вибрати найефективніші антикризові заходи. Здатність підприємства правильно діяти на всіх етапах свого розвитку - гарантія не лише виживання, але й подальшого розвитку.

Багато економістів, вивчаючи проблематику криз, наголошують на тому, що всі види криз мають схожі характеристики, але варто враховувати й те, що кожна криза по-своєму унікальна. Тому необхідно виділяти характерні особливості (симптоми) конкретної кризи,

розуміти причини, які спричинили її виникнення, а також розглядати антикризові програми, відповідно до типу криз, з якою зіткнулося підприємство.

Важливо в даній роботі з'ясувати основні симптоми інноваційної кризи та кризи інноваційного розвитку підприємства. В економічній теорії і практиці господарювання виділяють такі симптоми, за допомогою яких можна визначити наявність кризових явищ на підприємстві, які можна розділити на загальні та специфічні.

До загальних симптомів належать такі, що характерні для кризи будь-якого типу, а специфічні є сигналами про розвиток саме визначеного типу кризи.

Так, до загальних симптомів інноваційної кризи та кризи інноваційного розвитку (тут вони співпадають) можна віднести: зниження обсягів реалізації; зниження (доходів) прибутку; зменшення замовлень продукції; втрату клієнтів-покупців продукції; затримки у виплаті зарплати; збільшення плинності кадрів; зниження продуктивності праці; збільшення собівартості продукції; зниження рівня рентабельності продукції; збільшення розміру неліквідних запасів; зростання накладних витрат; інші.

До специфічних симптомів інноваційної кризи можна віднести відсутність або квалітет процесу інноваційного планування на підприємстві, що визначається стратегічними цілями підприємства.

До специфічних симптомів кризи інноваційного розвитку можна віднести: відсутність інновацій (соціального ефекту) на підприємстві; недотримання очікуваних прибутків (соціального ефекту) від інновацій; зниження рівня керованості процесу створення і впровадження інновацій; збільшення запасів інновацій на складах;

Головною причиною інноваційної кризи є відсутність і (або) не застосування, і (або) не належного, і (або) не своєчасне використання інноваційного потенціалу. Слід зазначити, що головною причиною кризи інноваційного розвитку підприємства – відсутність як або інноваційного потенціалу, так і (або) інноваційного процесу, і (або) неефективне здійснення інноваційного процесу на підприємстві, і (або) неефективне управління портфелем інновацій. Адже для ефективного інноваційного розвитку необхідна інтеграційна єдність складових його стадій, оскільки невиконання хоч би однієї з них ставить під сумнів результативність всієї діяльності і призводить в кінцевому результаті до кризи інноваційного розвитку підприємства.

Варто враховувати, що факторами, які сприяють формуванню (виникненню) кризових явищ на підприємстві слід, в першу чергу, вважати фактори ризику, тобто такі процеси та явища, які негативно впливають на діяльність підприємства, сприяють розбалансованості виробничо-управлінської системи та частішому виникненню збоїв (кризових ситуацій) у різних підсистемах підприємства та поза його межами – у зв'язках з зовнішнім середовищем. Вплив на ці фактори в принципі може призвести до попередження розвитку криз на підприємстві або пом'якшенню впливу кризових явищ на його діяльність.

У сучасній літературі з проблем антикризового управління до класифікації факторів, що можуть спричинити кризу на підприємстві, домінує підхід, згідно з яким зазначені фактори поділяють на дві групи: зовнішні-екзогенні (фактори, на які підприємство не може впливати взагалі або має незначний вплив) і внутрішні-ендогенні (фактори, що як правило, залежать від організації діяльності самого підприємства).

Відповідно до існуючого класифікатора «кризо-утворювальних» факторів до екзогенних факторів, які спричиняють кризу інноваційного розвитку та інноваційної кризи (тут вони співпадають) можна віднести: зростання інфляції, нестабільність податкової системи, недосконалість регуляторного законодавства, зниження рівня реальних прибутків населення, зростання безробіття, зниження обсягу внутрішнього ринку, посилення монополізму на ринку, нестабільність валютного ринку, збільшення пропозицій товарів-

субститутів, політичну нестабільність, природні лиха, зниження активності фондового ринку, негативні демографічні тенденції, інші.

І. Бланк всі зовнішні фактори поділяє на три групи: загальноекономічні, ринкові, інші фактори. Є. Коротков зовнішні фактори розділив теж на три груп: макроекономічні, галузеві, ринкові, інші. Вважаємо, що поділ зовнішніх кризо-утворюючих факторів, існуючий на сьогодні, є достатньо вивчений та не потребує подальшого вивчення.

Будуючи систему факторів для аналізу зовнішнього середовища, потрібно враховувати такі властивості: взаємозв'язок факторів, що характеризуються силою, з якою зміна одного фактора впливає на інші фактори зовнішнього середовища; складність системи факторів, що впливають на організацію, зумовлювану кількістю таких факторів, різноманітністю їхніх взаємозв'язків і наслідків відповідного впливу; динамічність і рухомість, тобто відносна швидкість і різні темпи змін факторів середовища; невизначеність інформації про середовище та невпевненість у її точності.[3, стор. 38]

Ендогенними факторами, здатними спричинити інноваційну кризу на підприємстві, можуть бути: відсутність механізму формування інноваційного потенціалу підприємства; недостатній рівень інноваційного потенціалу підприємства (неефективний фінансовий менеджмент; недосконале управління виробничими ресурсами, негнучке управління і т.п.).

Ендогенними факторами, здатними спричинити кризу інноваційного розвитку на підприємстві, можуть бути: відсутність механізму формування інноваційного потенціалу підприємства; недостатній рівень інноваційного потенціалу підприємства (неефективний фінансовий менеджмент; недосконале управління виробничими ресурсами, негнучке управління і т.п.); відсутність інноваційного процесу та будь-який його етап на підприємстві; неефективний інноваційний процес на підприємстві на будь-якому етапі; високий ризик ринкової невдачі інноваційного процесу; незбалансований портфель інновацій; недосконале та неефективне управління портфелем інновацій на різних стадіях (рис. 2).

В основі інноваційного розвитку підприємства, а в протилежному випадку кризи інноваційного розвитку підприємства, лежить і інноваційний потенціал підприємства (рис. 3), і інноваційний процес, і процес формування та управління інноваційним портфелем.

Отже з огляду на вищевказане, *інноваційна криза* - це криза, яка виникла внаслідок відсутності і (або) незастосування, і (або) не належного, і (або) несвоєчасного, неефективного застосування інноваційного потенціалу підприємства.

Криза інноваційного розвитку – це криза, яка породжена або інноваційною кризою, і (або) неефективним управлінням інноваційним процесом чи портфелем.

Отже для розробки антикризової стратегії щодо інноваційної діяльності підприємства, тобто недопущення інноваційної кризи або кризи інноваційного розвитку підприємства, як головного механізму антикризового управління, необхідно перш за все констатувати симптоми криз; виявити вплив факторів середовища, щоб передбачати кризові явища і заходи щодо їх профілактики та попередження; а також надати визначення, тобто розробити теоретичні підходи.

Література

1. Чернявский А. Д. Антикризисное управление: Учебное пособие-К.: МАУП-2000.-208С.
2. Довбня С. Б. Методологічні основи і стратегічні альтернативи реструктуризації промислових підприємств в процесі реформування економіки України // автореф. д.е.н.-Дніпропетровськ,2003.
3. Шершньова З. Є., Оболонська С. В. Антикризове управління підприємством: Навчально- методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни , К.: КНЕУ,2004.-196С.

Рекомендовано до друку:
Д.е.н., проф.. Галушко О.С. 15.12.2010

Надійшло до редакції:
25.11.2010

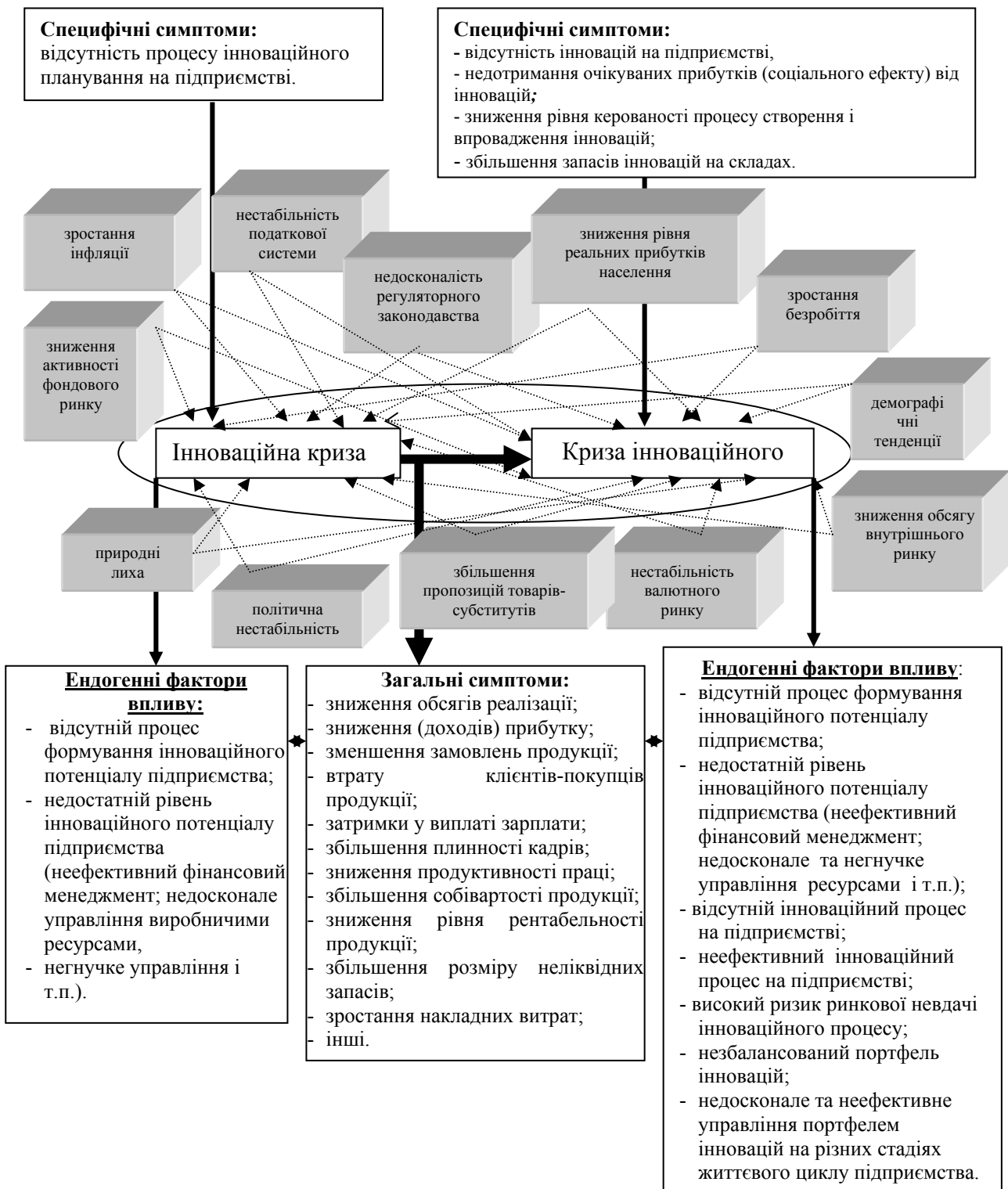

Рис.3. Фактори та симптоми інноваційної кризи та кризи інноваційного розвитку.

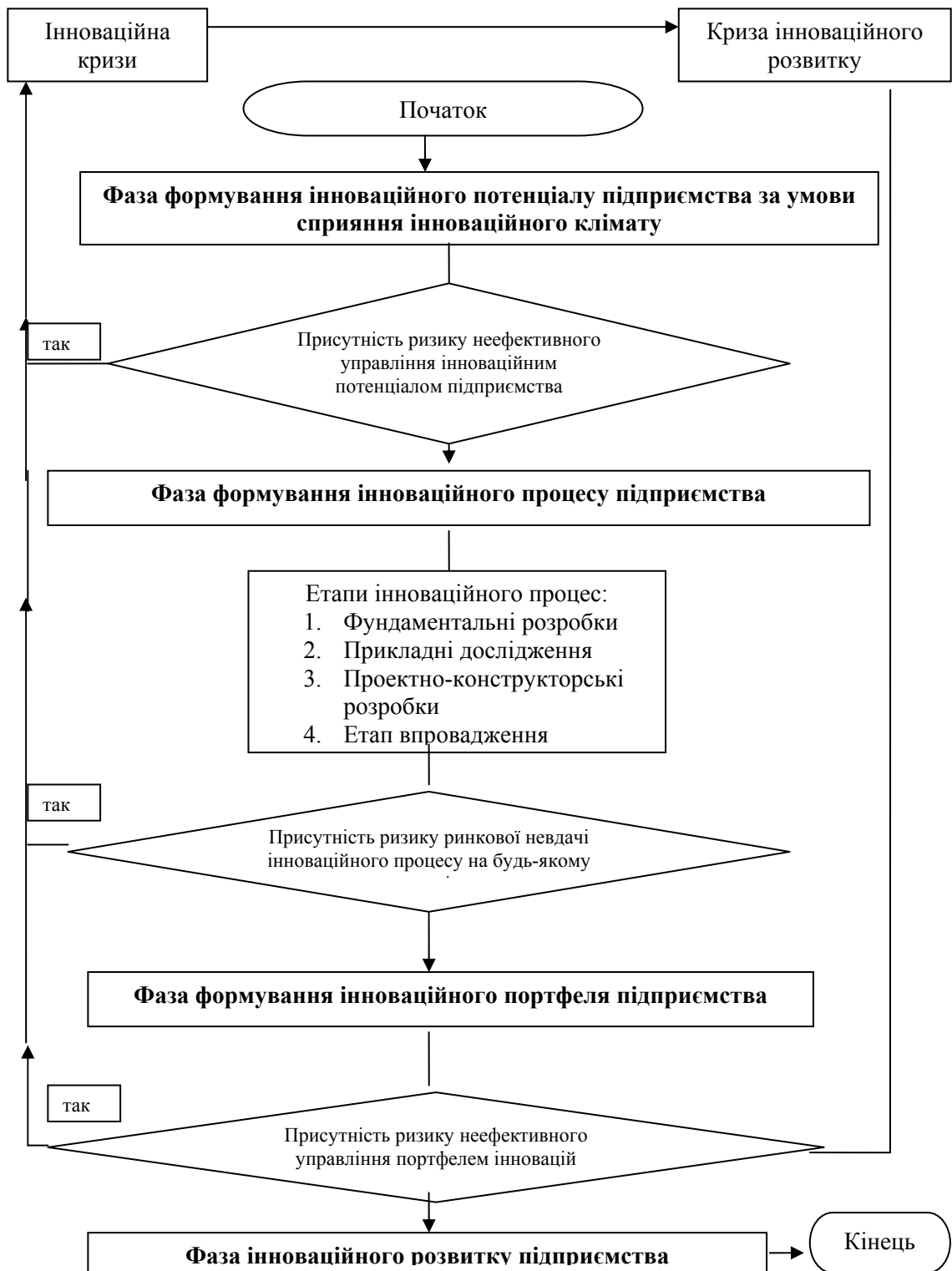

Рис.3. Фази забезпечення інноваційного розвитку підприємства)